

Part-B
Unit-7 (आधारभूत अवधारणा)

- १। बृहत अर्थशास्त्र
- २। बन्द र खुला अर्थतन्त्र
- ३। बृहत आर्थिक चरहरू

१। बृहत अर्थशास्त्र

- समष्टि (Macro) शब्द ग्रीक भाषाको Makros बाट आएको हो । जसको अर्थ ठूलो वा बृहत् हुन्छ । यसरी हेर्दा समग्र अर्थतन्त्रको अध्ययन गर्न अर्थशास्त्रको शाखालाई बृहत अर्थशास्त्र भनिन्छ ।
- यसले अर्थतन्त्रका समग्र आर्थिक चरहरू जस्तै राष्ट्रिय आम्दानी, कुल रोजगारी, कुल उत्पादन, कुल बचत, कुल लगानी, कुल उपभोग, कुल पूर्ति, सामान्य मूल्यस्तर प्रतिव्यक्तिको आम्दानी आर्थिक वृद्धिदर आदिको अध्ययन गर्दछ ।
- यसलाई सामुहिक अर्थशास्त्र आम्दानी रोजगारीको सिद्धान्त पनि भनिन्छ भने नीति निर्माणमा व्यापक रूपमा प्रयोग हुने हुँदा यसलाई नीति विज्ञान पनि भनिन्छ ।

२। बन्द र खुला अर्थतन्त्र

a. बन्द अर्थतन्त्र (Closed economy)

- वस्तु तथा सेवाको आयात र निर्यातमा संलग्न नरही स्वदेशभित्र मात्र व्यापार गर्ने अर्थतन्त्रलाई बन्द अर्थतन्त्र भनिन्छ ।
- यस प्रकारको अर्थतन्त्रको विश्वका अन्य अर्थतन्त्रहरूसँग कुनै पनि आर्थिक सम्बन्ध हुदैन ।
- आजको युगमा अन्तराष्ट्रिय व्यापार विना अर्थतन्त्र सञ्चालक असम्भव प्रायः हुने भएकोले बन्द अर्थतन्त्र अव्यवहारिक छ ।

बन्द अर्थतन्त्रका विशेषताहरू

- बृहत अर्थतन्त्रको बाँकी विश्वसँग कुनै प्रकारको आर्थिक सम्बन्ध नहुनु ।
- वैदेशिक मुलुकहरूबाट आयात र ति मुलुकहरूहरूमा वस्तु तथा सेवा नियमित नगर्नु ।
- अन्य मुलुकहरूसँग ऋण तथा सहयोग लिने दिने कार्य नगर्नु ।
- नागरिकहरूलाई अन्य देशहरूमा काम गर्न जाने अनुमति नदिनु र अन्य मुलुकबाट स्वदेशमा जनशक्ति प्रवेशमा निषेध गर्नु ।
- विदेशबाट प्राप्त आम्दानी र विदेशीहरूलाई गरिने भुक्तानी दुवै शुन्य हुने हुँदा GDP र GNP बराबर हुनु ।

b. खुला अर्थतन्त्र (Open economy)

- वैदेशिक व्यापार वा आयात निर्यातमा संलग्न अर्थतन्त्रलाई खुला अर्थतन्त्र भनिन्छ ।
- यस प्रकारको अर्थतन्त्रको अन्तराष्ट्रिय आर्थिक सम्बन्ध हुन्छ ।
- यस अर्थतन्त्रमा घरपरिवार, व्यावसायिक सरकारी र वैदेशिक क्षेत्र समावेश हुने भएकोले यसलाई चार क्षेत्रिय अर्थतन्त्र पनि भनिन्छ ।
- आजको आधुनिक युगमा विश्वका सम्पूर्ण अर्थतन्त्रहरू खुला अर्थतन्त्रमा आधारित छन् । विश्वका देशहरूको अन्तर निर्भरताले गर्दा खुला अर्थतन्त्र आजको आवश्यकता हो ।

खुला अर्थतन्त्रका विशेषताहरू

- विश्वका अधिकांश देशसँग आर्थिक सम्बन्ध हुनु ।
- विश्वका अन्य देशहरूसँग व्यापारिक सम्बन्ध हुनु ।
- अन्य देशहरूबाट ऋण लिनु र अन्य देशलाई ऋण दिनु ।
- वैदेशिक सहायता लिनु र दिनु ।
- देशका नागरिकहरूलाई अन्य देशहरूमा काम गर्न जान दिनु र अन्य देशका नागरिकहरूलाई स्वदेशमा काम गर्न आउने अनुमति दिनु ।
- विदेशीलाई विप्रेषण पठाउन र विदेशबाट प्रेषण प्राप्त गर्नु बाधा नहुनु ।
- विदेशबाट प्राप्त हुने खुद आम्दानी GDP मा जोडिने हुदा अर्थतन्त्रमा GDP र GNP बराबर नहुनु ।

३। समष्टि/बृहत आर्थिक चरहरू

- समग्र अर्थतन्त्रको कार्य कुशलता र व्यवहारको मूल्याङ्कन र विश्लेषण गर्न प्रयोग हुने चरहरूलाई समष्टि/बृहत आर्थिक चरहरू भनिन्छ ।
- यि समग्र अर्थतन्त्रको अवस्था र प्रवृत्तिको मापनमा प्रयोग हुने सूचकहरू हुन् ।
- अर्थतन्त्रका मुख्य समष्टि आर्थिक चरहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

a. कुल माग तथा कुल आपूर्ति

एउटा निश्चित समयवधिमा विभिन्न मूल्यस्तरमा माग गरिएको उपभोग्य तथा पूजीगत वस्तु तथा सेवाहरूको कुल योग कुल माग हो भने सोहि बमोजिम पूर्ति भएका वस्तु तथा सेवाहरूको योग कुल पूर्ति हो ।

b. कुल गार्हस्थ उत्पादन (GDP)

- एक वर्षमा कुनै पनि देशको भौगोलिक सीमाभित्र उत्पादन भएका सम्पूर्ण अन्तिम वस्तु तथा सेवाहरूको मौद्रिक मूल्यको योगफल नै कुल गार्हस्थ उत्पादन हो ।
- प्रतिव्यक्ति आम्दानी
कुनै पनि देशको कुनै एक वर्षको राष्ट्रिय आम्दानीलाई उक्त वर्षको जनसंख्याले भाग गर्दा प्राप्त हुने आम्दानी प्रतिव्यक्ति आम्दानी हो ।
  - आर्थिक वृद्धिदर
एउटा निश्चित समयान्तरमा कुनै पनि देशको वास्तविक कुल गार्हस्थ उत्पादनको वृद्धिदर नै आर्थिक वृद्धिदर हो ।
  - मुद्रास्फिति र मुद्रा सङ्कुचन
सामान्य मुल्यस्तरमा हुने वृद्धिलाई मुल्यस्फिति र मुल्यस्तरमा हुने कमीलाई मुद्रा संकुचन भनिन्छ ।
  - रोजगारी र रोजगारीको दर
चलन चल्तीको ज्यालादरमा काम गर्न इच्छुक र सक्षम श्रमशक्तिले काम पाउने प्रतिशत दरलाई रोजगारीको दर र सोहि श्रमशक्तिले काम प्राप्त गर्न नसकेको दरलाई बेरोजगारीको दर भनिन्छ ।
  - व्यापार सन्तुलन
एउटा निश्चित समयवधिभित्र कुनै पनि देशले गरेको भौतिक वस्तुहरूको आयात र निर्यात बीचको फरक व्यापार सन्तुलन हो ।
  - मुद्राको माग र आपूर्ति
वित्तिय सम्पत्तिलाई मौद्रिक रुपमा सञ्चय गरेर राख्ने इच्छालाई मुद्राको माग भनिन्छ भने अर्थतन्त्रमा एउटा निश्चित समयमा उपलब्ध मुद्राको कुल परिमाणलाई मुद्राको पूर्ति भनिन्छ ।
  - व्यापार चक्र
कुनैपनि अर्थतन्त्रमा समग्र आर्थिक गतिविधिहरूमा हुने निरन्तर उतारचढावलाई व्यापार चक्र भनिन्छ । यस अन्तरगत मन्दी, पुनरुत्थान, समृद्धि र सुस्ती गरी चारवटा चरणहरू देखिन्छन् ।
  - सरकारको बजेट
कुनैपनि देशको सरकारले तय गरेको गत वर्षको आय व्ययको विवरण, चालु वर्षको आय व्ययको विवरण चालू वर्षको संशोधित अनुमानित आय व्ययको विवरण र आगामी वर्षको अनुमानित आयव्ययको विवरणलाई सरकारी बजेट भनिन्छ ।
  - उपभोग बचत र लगानी

एकाई ८ राष्ट्रिय आम्दानी लेखाविधि

- कुल गार्हस्थ उत्पादन (GDP)
- कुल राष्ट्रिय उत्पादन (GNP)
- राष्ट्रिय आम्दानी (NI)
- खुद राष्ट्रिय उत्पादन (NNP)
- व्यक्तिगत आम्दानी (PI)
- खर्चयोग्य आम्दानी (DI)
- प्रतिव्यक्ति आम्दानी (PCI)
- मौद्रिक कुल गार्हस्थ उत्पादन (Nominal GDP) र वास्तविक कुल गार्हस्थ उत्पादन (Real GDP) बीचको फरक र गणना
- कुल गार्हस्थ उत्पादन इन्डेक्स
- आम्दानीको चक्रिय प्रवाह
- राष्ट्रिय आम्दानीको मापन : उत्पादन विधि, आय विधि र खर्च विधि
- राष्ट्रिय आम्दानी गणनाका कठिनाईहरू

1. कुल गार्हस्थ उत्पादन (Gross Domestic Produce: GDP)

एक वर्षमा कुनै पनि देशको भौगोलिक सीमाभित्र उत्पादन भएका सम्पूर्ण अन्तिम वस्तु तथा सेवाहरूको कुल बजार मूल्यलाई कुल गार्हस्थ उत्पादन भनिन्छ । यसको मापन गर्न सम्पूर्ण अन्तिम वस्तु तथा सेवाहरूको परिमाणलाई तिनीहरूको बजार मुल्यले गुणन गरि आपसमा जोडिन्छ ।

सुत्रानुसार,

$$GDP = P_1 Q_1 + P_2 Q_2 + P_3 Q_3 + \dots + P_n Q_n$$

जहाँ,

NFIA = अन्तिम वस्तु तथा सेवाहरूको बजार मूल्य

Q अन्तिम वस्तु तथा सेवाहरूको परिमाण

GDP का विशेषताहरू

- यस अन्तर्गत अन्तिम वस्तु तथा सेवाहरू मात्र समावेश गरिन्छ ।
  - यसमा देशभित्र उत्पादित वस्तु तथा सेवाहरू मात्र समावेश हुन्छन् ।
  - यो अन्तिम वस्तु तथा सेवाहरूको मौद्रिक मापन हो ।
  - बजार मुल्य भएका र विक्रीका लागि बजारमा ल्याइने वस्तु तथा सेवाहरू मात्र समावेश गरिन्छन् ।
  - मध्यस्थ वस्तुहरू समावेश गरिदैन ।
  - पूँजी लाभ समावेश गरिदैन ।
  - हस्तान्तरणीय भुक्तानीहरू जस्तै वृद्धभत्ता, विधुवा भत्ता आदि समावेश गरिदैन ।
- (नेपालको सन् २०१७ के कुल गार्हस्थ उत्पादन २१६ अर्ब अमेरिकी डलर रहेको छ । विश्व बैंकका अनुसार)

2. कुल राष्ट्रिय उत्पादन (Gross National Produce: GNP)

एक वर्षमा कुनै पनि देशको भौगोलिक सीमाभित्र उत्पादन भएका सम्पूर्ण अन्तिम वस्तु तथा सेवाहरूको बजार मुल्य र विदेशबाट प्राप्त भएको खुद साधन आम्दानीको योगलाई कुल राष्ट्रिय उत्पादन भनिन्छ ।

सुत्रानुसार,

$$\text{GNP} = \text{GDP} + \text{NFIA}$$

जहाँ,

NFIA= विदेशबाट प्राप्त भएको खुद साधन आम्दानी

GNP का विशेषताहरू

- यसको मापन मुल्यमा हुन्छ ।
- अन्तिम वस्तु तथा सेवाहरू मात्र समावेश हुन्छन् ।
- कुनै देशका नागरिकले देशभित्र र बाहिर प्राप्त गरेको आम्दानी मात्र समावेश हुन्छ ।
- विदेशीहरूले देशबाट प्राप्त गरेको आम्दानी समावेश हुदैन ।
- पूँजी लाभ र हस्तान्तरणीय भुक्तानीहरू समावेश गरिदैन ।
- मध्यवर्ती वस्तुहरू समावेश गरिदैन ।
- बजारमा विक्रीको लागि ल्याइने वस्तुहरू मात्र समावेश गरिन्छ ।

3. खुद राष्ट्रिय उत्पादन (NNP)

खुद राष्ट्रिय उत्पादन (GNP) बाट मुल्यह्रास घटाउन्दा खुद राष्ट्रिय उत्पादन प्राप्त हुन्छ ।

$$\text{NNP} = \text{GNP} (\text{मुल्यह्रास})$$

4. राष्ट्रिय आम्दानी (NI)

कुनै पनि देशका सम्पूर्ण उत्पादनका साधनहरूले उक्त देशको भौगोलिक सीमाभित्र एक वर्षको अवधिमा ज्याला, लगान, ब्याज र नाफाको रूपमा आर्जन गरेको कुल आम्दानीमा विदेशबाट प्राप्त खुद साधन आम्दानी (NFIA) जोड्दा राष्ट्रिय आम्दानी प्राप्त हुन्छ ।

सुत्रानुसार,

NI= साधनहरूको पुरस्कारको योग+विदेशबाट प्राप्त खुद साधन आम्दानी

$$= (W + R + I + P) + \text{NFIA}$$

जहाँ,

NI: राष्ट्रिय आम्दानी

W= ज्याला

R= लगान

I= ब्याज

P= नाफा

NFIA: विदेशबाट प्राप्त खुद साधन आम्दानी

5. व्यक्तिगत आम्दानी (PI)

- कुनै पनि देशका सम्पूर्ण व्यक्ति तथा घरपरिवारहरूले प्रत्यक्ष कर तिर्नु अगाडि एक वर्षको अवधिमा विभिन्न स्रोतहरूबाट प्राप्त गरेको कुल आम्दानीलाई व्यक्तिगत आम्दानी भनिन्छ ।
- उत्पादनका साधनहरूलाई आफुले आर्जन गरेको आम्दानीको सम्पूर्ण अंश प्राप्त नहुने भएकोले यो राष्ट्रिय आम्दानीसँग बराबर हुदैन ।

सुत्रानुसार,

PI=NI(संस्थानको अवितरित नाफासंस्थानको आमदानी कुरसामाजिक सुरक्षा योगदान+हस्तान्तरणीय भुक्तानी

6. खर्चयोग्य आमदानी (Disposable Income [DI])

- कुनै पनि देशका सम्पूर्ण व्यक्ति तथा घरपरिवारले प्रत्यक्ष वा व्यक्तिगत कर तिरिसकेपछि एक वर्षको अवधिमा विभिन्न स्रोतहरूबाट प्राप्त गरेको कुल आमदानीलाई खर्चयोग्य आमदानी भनिन्छ ।

सुत्रानुसार,

DI=PI- प्रत्यक्ष कर

खर्चयोग्य आमदानी कुनै पनि व्यक्तिको उपभोग (खर्च) र बचतको योगफल हो । अर्थात्

DI= उपभोग (C)+बचत (S)

7. प्रतिव्यक्ति आमदानी

कुनैपनि देशको राष्ट्रिय आमदानीलाई उक्त देशको कुल जनसंख्याले भाग गर्दा प्राप्त हुने रकम नै प्रतिव्यक्ति आमदानी हो ।

सुत्रानुसार,

प्रतिव्यक्ति आमदानी (PCI)= $\frac{\text{निश्चित वर्षको राष्ट्रिय आमदानी}}{\text{सोही वर्षको कुल जनसंख्या}}$

- प्रतिव्यक्ति आमदानीलाई अन्तराष्ट्रिय साभा मुद्रा अमेरिकी डलरमा मापन गरिन्छ ।
- प्रतिव्यक्ति आमदानीको गणना कुल गार्हस्थ उत्पादन (GDP) र कुल राष्ट्रिय उत्पादन (GNP) को आधारमा पनि मापन गर्न सकिन्छ ।
- चौधौ योजनाको किताब अनुसार नेपालको प्रतिव्यक्ति आमदानी ७६ अमेरिकी डलर रहेको छ ।

मौद्रिक कुल गार्हस्थ उत्पादन र वास्तविक कुल गार्हस्थ उत्पादबीच फरक

➤ मौद्रिक वर्षको बजार मूल्यको आधारमा मापन गरिएको कुल गार्हस्थ उत्पादनलाई मौद्रिक कुल गार्हस्थ उत्पादन भनिन्छ ।

➤ वास्तविक कुल गार्हस्थ उत्पादन (Real GDP)

कुनैपनि आधार वर्षको बजार मूल्यको आधारमा मापन गरिएको कुल गार्हस्थ उत्पादनलाई वास्तविक कुल गार्हस्थ उत्पादन भनिन्छ ।

भिन्नताको आधार	वास्तविक नम्	मौद्रिक नम्
मूल्य	यो आधार वर्षको मूल्यको आधारमा मापन गरिन्छ ।	यो चालु वर्षको मूल्यको आधारमा मापन गरिन्छ ।
परिवर्तन	उत्पादनमा आएको परिवर्तनले वास्तविक नम् मा परिवर्तन आउँछ ।	मूल्यमा आएको परिवर्तनले मौद्रिक नम् मा परिवर्तन आउँछ ।
आर्थिक मूल्याङ्कन	यसले अर्थतन्त्रको यथार्थ स्थितिको चित्रण गर्दछ ।	यसले अर्थतन्त्रको यथार्थ स्थितिको चित्रण गर्न सक्दैन ।
गणना	वास्तविक GDP= $P_0 Q_1 + P_0 Q_2 + P_0 Q_n$	मौद्रिक GDP= $P_1 Q_1 + P_2 Q_2 + P_n Q_n$

कुल गार्हस्थ उत्पादन डिफ्लेटर (GDP Deflator)

- आधार वर्षको तुलनामा चालु वर्षमा परिवर्तन हुन गएको मूल्यस्तरको मापन गर्ने विधिलाई GDP Deflator भनिन्छ ।
- यो मौद्रिक GDP र वास्तविक GDP बीचको अनुपातलाई १०० ले गुणन गरेर प्राप्त गरिन्छ ।

सुत्रानुसार,

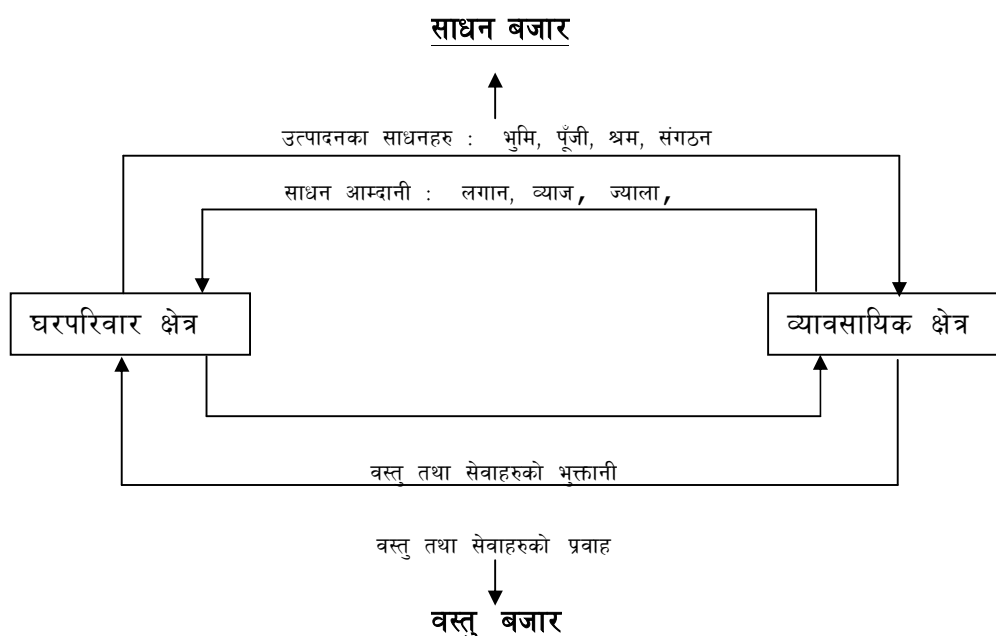
$$\text{GDP Deflator} = \frac{\text{मौद्रिक GDP}}{\text{वास्तविक GDP}} \times 100$$

- सामान्य मूल्यस्तरमा आएको परिवर्तन तथा GDP Deflator को प्रयोगबाट मुद्रा स्थितिको दर पनि मापन गर्न सकिन्छ ।

$$\text{मुद्रास्थिति दर} = \frac{\text{GDP डिफ्लेटरमा आएको परिवर्तन}}{\text{अघिल्लो वर्षको GDP डिफ्लेटर}} \times 100$$

आमदानीको चक्रीय प्रवाह

- आमदानीको चक्रीय प्रवाहले अर्थतन्त्रका विभिन्न क्षेत्रहरूबीच हुने स्रोत साधन र वस्तु तथा सेवाहरूको एकीकृत प्रवाहलाई जनाउँछ ।
- अर्थतन्त्रमा हुने वस्तु तथा सेवाहरूको खरीद विक्री वा आर्थिक लेनदेनका कारण वस्तु तथा सेवाको प्रवाह र मुद्राको प्रवाह गरी दुई प्रकारको प्रवाह सिर्जना हुन्छ ।
- यी प्रवाहहरू आपसमा विपरीत दिशामा हुन्छन् ।
- उदाहरणका लागि मानिसहरूले वस्तु तथा सेवाहरू खरीद गर्दा भुक्तानी गर्नुपर्दछ । जुन विक्रेताले प्राप्त गर्दछन् साथै उत्पादकहरूले उत्पादनका साधनहरू खरीद गर्दा गरेको भुक्तानी घर परिवारले प्राप्त गर्दछन् ।
- आमदानीको चक्रीय प्रवाह अत्यन्त जटिल हुने गर्दछ । जसलाई निम्नानुसार चित्रद्वारा देखाउन सकिन्छ ।

- आम्दानीको चक्रीय प्रवाह निम्न मान्यतामा आधारित हुन्छ ।
  - अर्थतन्त्रमा घर परिवार र व्यावसायिक गरी दुई क्षेत्र मात्र हुन्छन् ।
  - सम्पूर्ण आम्दानी उपभोगमा मात्र खर्च हुन्छ र बचत शुन्य हुन्छ ।
  - सरकारी अस्तित्व विहीन अर्थतन्त्र हुन्छ ।
  - उत्पादनका साधनहरु घर परिवारले पूर्ति गर्दछन् ।
  - उत्पादकहरुले उत्पादनका साधनहरु घर परिवारबाट खरीद गर्दछन् ।
  - वस्तु तथा सेवाहरुको उत्पादन व्यावसायिक क्षेत्रले मात्र गर्दछ ।

राष्ट्रिय आम्दानीको मापन

1. उत्पादन विधि (Product method)

- यस विधि अनुसार राष्ट्रिय आम्दानीको गणना गर्दा अर्थतन्त्रलाई निम्न तीन क्षेत्रमा विभाजन गरिन्छ ।
  - a. प्राथमिक क्षेत्र : कृषि, वन, खनिज र माछापालन आदि
  - b. वित्तीय क्षेत्र : उद्योग, निर्माण, विद्युत, ग्याँस, खानेपानी आदि
  - c. सेवा क्षेत्र : बैंक, यातायात, बीमा, संचार आदि
- अर्थतन्त्रका यी तीन क्षेत्रमा उत्पादन भएका सम्पूर्ण वस्तु तथा सेवाहरुको परिमाणलाई सम्बन्धित बजार मुल्यले गुणन गरेर योगफल निकाल्दा बजार मुल्यमा GDP प्राप्त हुन्छ ।
- यसरी प्राप्त भएको GDP मा विदेशबाट प्राप्त खुद साधन आम्दानी जोडि खुद अप्रत्यक्ष कर र मुल्य ह्रास कोष घटाउन्दा राष्ट्रिय आम्दानी प्राप्त हुन्छ ।
- यो विधिबाट राष्ट्रिय आम्दानी गणना गर्दा दाहोरो गणनाको सम्भावना बढी हुन्छ । दोहोरो गणनाको समस्या हटाउन निम्न दुई विधि अपनाईन्छ ।
  - a. अन्तिम उत्पादन विधि : यस अन्तर्गत निम्न प्रक्रिया अपनाईन्छ ।

GDP= कुनै पनि देशमा एक वर्षभित्र उत्पादित सम्पूर्ण वस्तु तथा सेवाहरुको बजार मुल्यको योग

$$= P_1 Q_1 + P_2 Q_2 + \dots + P_n Q_n$$

GNP = GDP + विदेशबाट प्राप्त खुद साधन आम्दानी

NNP= GNP- मुल्यह्रास

NI= NNP- खुद अप्रत्यक्ष कर
  - b. मुल्य अभिवृद्धि विधि : यस विधिबाट राष्ट्रिय आम्दानीको गणना निम्न अनुसार गरिन्छ ।

कुल मुल्य अभिवृद्धि = उत्पादित वस्तु तथा सेवाको मुल्य मध्यस्थ वस्तु तथा सेवाको मुल्य

GDP= अर्थतन्त्रको विभिन्न क्षेत्रको कुल मुल्य अभिवृद्धि

GNP= GDP+ विदेशबाट प्राप्त खुद साधन आम्दानी

NNP= GNP- मुल्यह्रास

NI= NNP- खुद अप्रत्यक्ष कर

2. आम्दानी विधि (Income method)

- यस विधिबाट राष्ट्रिय आम्दानीको गणना उत्पादनका साधनहरू (भूमि, पूँजी, श्रम र संगठन) ले प्राप्त गरेको आम्दानीको आधारमा गरिन्छ ।
- उत्पादनका साधन(भूमि, पूँजी, श्रम, संगठन)हरूले उत्पादनमा योगदान पुर्याए वापत पारिश्रमिक स्वरूप लगान, व्याज, ज्याला र नाफा प्राप्त गर्दछन् ।
- यी उत्पादनका सम्पूर्ण साधनहरूले प्राप्त गरेको पारिश्रमिकको योगफलमा मुल्यह्रास र खुद अप्रत्यक्ष कर जोड्दा बजार मुल्यमा GDP प्राप्त हुन्छ ।
- GDP मा विदेशबाट खुद साधन आम्दानी जोडेर GNP गणना गरिन्छ ।
- यसरी प्राप्त भएको GNP मा मुल्यह्रास र खुद अप्रत्यक्ष कर घटाउँदा NNP प्राप्त हुन्छ जुन राष्ट्रिय आय हो ।

➤ सुत्रानुसार,

GDP= ज्याला तथा तलब + व्याज + लगान + नाफा + मुल्यह्रास + खुद अप्रत्यक्ष कर

GNP=GDP+ विदेशबाट प्राप्त खुद साधन आम्दानी

NNP=GNP –मुल्यह्रास

NI=NNP- खुद अप्रत्यक्ष कर

- आम्दानी विधिबाट राष्ट्रिय आम्दानीको गणना गर्दा निम्न आम्दानीहरू समावेश गरिदैन ।

- प्रयोग गरेर विक्री गरिएका वस्तुहरूबाट प्राप्त आम्दानी
- शेयर वा बोन्ड विक्रीबाट प्राप्त आम्दानी
- सरकारबाट प्राप्त हस्तान्तरणीय आम्दानी
- अनुत्पादक सेवाबाट प्राप्त आम्दानी
- गैर कानूनी तरिकाबाट आर्जन गरेको आम्दानी

➤ उदाहरण :

NI का तत्वहरू	आम्दानी (रु अर्बमा)
ज्याला तथा तलब	३५००
व्याज	१५०
लगान	१००
नाफा	३५०
मुल्यह्रास	५००
खुद अप्रत्यक्ष कर	७००
बजार मुल्यमा आधारित GDP	५३००
विदेशबाट प्राप्त खुद आम्दानी	१००
बजार मुल्यमा आधारित GNP	५४००
(-) मुल्यह्रास	५००
(-) खुद अप्रत्यक्ष कर	७००
राष्ट्रिय आम्दानी (NI)	४२००

खर्च विधि (Expenditure method)

- खर्च वा व्यय विधिबाट राष्ट्रिय आम्दानीको गणना गर्दा अर्थतन्त्रलाई घर परिवार, व्यावसायिक, सरकार र वैदेशिक गरी ४ क्षेत्रमा विभाजन गरिन्छ । र
- अर्थतन्त्रमा उत्पादन भएका सम्पूर्ण वस्तु तथा सेवाको खरीदमा गरिएको कुल खर्चको आधारमा राष्ट्रिय आम्दानीको मापन गरिन्छ ।
- सर्वप्रथम घर परिवारको उपभोग खर्च, व्यावसायिक क्षेत्रको कुल निजी लगानी, सरकारी खर्च र खुद निर्यातको योगबाट GDP प्राप्त गरिन्छ ।
- यसरी प्राप्त GDP मा विदेशबाट प्राप्त खुद साधन आम्दानी जोड्दा न्लए प्राप्त हुन्छ ।
- GNP बाट मुल्यह्रास घटाउँदा NNP प्राप्त हुन्छ ।
- NNP बाट खुद अप्रत्यक्ष कर घटाउँदा राष्ट्रिय आम्दानी प्राप्त हुन्छ ।
- सुत्रानुसार,

$GDP = \text{निजी उपभोग खर्च}(C) + \text{निजी कुल लगानी खर्च}(I) + \text{सरकारी खर्च}(G) + \text{निर्यात}(X) - \text{आयात}(M)$

$GNP = GDP$ विदेशबाट प्राप्त खुद साधन आम्दानी

$NNP = GNP$ - मुल्यह्रास

$NI = NNP$ - खुद अप्रत्यक्ष कर

➤ खर्च विधिबाट राष्ट्रिय आम्दानीको गणना गर्दा निम्न कुराहरु समावेश हुदैनन् ।

- गत वर्षको उत्पादनमा गरिएको खर्च
- एक पटक प्रयोग भईसकेका वस्तुहरु खरिद गर्दा गरिएको खर्च
- बोनड, शेयर आदिमा गरिएको खर्च
- सरकारको हस्तान्तरणीय भुक्तानी
- मध्यस्थ वस्तुहरुमा गरिएको खर्च

➤ उदाहरण :

NI का तत्वहरु	खर्च रु अर्बमा
निजी अन्तिम उपभोग खर्च(C)	३८००
कुल निजी गार्हस्थ लगानी (I)	१०००
सरकारी खर्च (G)	६००
खुद निर्यातआयात (X-M)	१००
बजार मुल्यमा आधारित GDP	५३००
विदेशबाट प्राप्त खुद साधन आम्दानी	१००
बजार मुल्यमा आधारित GNP	५४००
(-)मुल्यह्रास	५००
बजार मुल्यमा आधारित ल्लए	४९००
(-)खुद अप्रत्यक्ष कर	७००
राष्ट्रिय आम्दानी (लक्ष)	४२००

राष्ट्रिय आम्दानी गणनाका कठिनाईहरु

राष्ट्रिय आम्दानी कुनै पनि अर्थतन्त्रको कार्यकुशलता र देशको आर्थिक हैसियतको मुल्याङ्कन गर्ने एक महत्वपूर्ण सूचक हो । यसको गणनालाई महत्वपूर्ण कार्य मानिन्छ । राष्ट्रिय आम्दानी गणना गर्ने क्रममा विविध समस्याहरु आइ पर्दछन् जसले गर्दा राष्ट्रिय आम्दानीको यथार्थ चित्रण हुन सक्दैन । यसको गणनाका कठिनाईहरुलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

1. दोहोरो गणनाको समस्या : अन्तिम वस्तु तथा सेवाहरुको मौद्रिक मुल्यमात्र गणना हुने हुँदा एउटै वस्तु २ वा सोभन्दा बढी पटक गणना हुने सम्भावना रहन्छ । र राष्ट्रिय आम्दानी वास्तविक भन्दा बढी देखिन्छ ।
2. मुल्यह्रास कोष गणना गर्न कठिन : ल्लए गणना गर्ने क्रममा घटाइने मुल्यह्रास कोष फरक फरक हुने हुँदा गणना गर्न कठिन हुन्छ ।
3. मुल्यवृद्धि : राष्ट्रिय आम्दानी मौद्रिक मुल्यको आधारमा हुने र वस्तु तथा सेवाको बजार मुल्य परिवर्तन भइरहने हुँदा NI गणनामा कठिनाई आइपर्छ ।
4. अवैध आम्दानी : गैर कानूनी आम्दानीहरु जुवा, घुसखोरी, कालोबजारी आदिबाट प्राप्त गरेको आम्दानी राष्ट्रिय आयमा समावेश हुदैन जुन अर्थतन्त्रमा भने विद्यमान हुन्छ ।
5. विश्वसनीय तथ्याङ्कको अभाव : विश्वसनीय तथा भरपर्दो सुचना संकलन गर्न अत्यन्त कठिन हुन्छ ।
6. विधिको छनौट : राष्ट्रिय आम्दानीको गणना गर्दा कुन विधि वा तरिका अपनाउने भन्ने कुराको निर्णय गर्न कठिन हुन्छ ।
7. गैर वित्तीय क्रियाकलाप : अर्थतन्त्रमा अभ्यासमा रहेका ऐचो पैचो, आलोपालो जस्ता क्रियाकलाप र घरायसी कामहरुको आर्थिक लेखाजोखाको मुल्य भएपनि यिनको गणना नहुने देखिन्छ ।
8. पेसाको विविधता : विकासशील देशहरुमा आम्दानीका लागि एउटै व्यक्तिले धेरै पेशाहरु अगालेको अवस्था हुने हुँदा यसले आय सुचना संकलनमा कठिनाई सिर्जना गर्दछ ।
9. निरक्षरता र अज्ञानता : कम विकसित राष्ट्रहरुमा जनताहरु अशिक्षित हुने हुँदा उनीहरुले आफ्नो आम्दानी र खर्चको विवरण राख्न सक्दैनन् र यथार्थ तथ्याङ्क प्राप्त हुदैन ।
10. सक्षम र तालिमप्राप्त जनशक्तिको अभाव : नेपाल जस्तो विकासशील राष्ट्रहरुमा सक्षम र तालिमप्राप्त तथ्याङ्कविद्हरुको अभाव हुने हुँदा राष्ट्रिय आम्दानीको गणना सही नहुन सक्छ ।